

Григор'єва В. А. Концептуальні основи управління розвитком професійно-технічної освіти в умовах ринкової економіки // **На допомогу директорів професійно-технічного навчального закладу. Науково-методичний збірник [Електронний ресурс]. – 2013 – №. 4. – Режим доступу до журн.: <http://www.ipito.kiev.ua> (0,36 др.а.)**

Григор'єва Валентина, с.н.с, канд.пед.наук, доцент

Концептуальні основи управління розвитком професійно-технічної освіти в умовах ринкової економіки

За умов становлення ринкових відносин в Україні актуалізується провідна роль освіти. Стійке зростання економіки, науки і культури нерозривно пов'язане з підвищенням якості роботи системи освіти, яка сьогодні набуває нових якісних прикмет через свою зорієнтованість на входження у світовий освітній простір. Створення механізмів стійкого розвитку освітніх систем безпосередньо залежить від рівня управління ними.

У сучасних умовах діяльність керівників системи освіти передбачає орієнтацію на науково-обґрунтований, а не емпіричний рівень управління. Створення, функціонування і розвиток сучасної моделі управління освітою неможливі без осмислення попереднього досвіду, вивчення прогресивних ідей педагогів і вчених, які здійснили гідний, ціннісний внесок у розроблення цілісних концептуальних систем освіти й управління ними. Це дозволяє зрозуміти діалектичну сутність явищ, що відбуваються, спрогнозувати подальший розвиток педагогічних інновацій і систем.

Наразі в науці накопичено значний обсяг знань щодо різних аспектів проблем управління системою освіти, у тому числі, професійно-технічною. Підтвердженням цьому є фундаментальні наукові роботи педагогів-дослідників: Конаржевського Ю. А., Сластьонина В. О., Трет'якова П. І., Ушакова К. М., Шамової Т. І., які досліджують проблеми розвитку освіти, як надзвичайно важливої умови прогресу в суспільстві.

Питання педагогічного розвитку професійної освіти розкриваються в роботах С. Я. Батишева, А. П. Беляєвої, Б. С. Гершунського, С. М. Годніка, М. І. Думченка, М. В. Кларіна, Н. Г. Ничкало, О. М. Новикова, Г. І. Терещенка та ін., де визначено концептуальні основи та організаційно-педагогічні умови його удосконалення.

Значну роль у створенні наукових засад теорії управління освітою, діяльності керівників навчальних закладів зіграли роботи Єльнікової Г. В., Кременя В. Г., Лугового В. І., Лутая В. С., Огнев'юка В. О., Островерхової Н. М., Пікельної В. С., Прокопенка І. Ф., Савченка О. Я.

Вагому цінність мають дослідження з теорії і практики зарубіжного менеджменту, в якому еволюцію управлінських поглядів представляють М. Альберт, Ф. Вудкок, Д. Грегорі, Л. Ланг, М. Мескон, Ф. Хедоурі.

Систему концептуальних ідей і поглядів на стратегію та основні напрями розвитку професійно-технічної освіти визначає низка документів, серед яких основоположними є: Концепція державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011 – 2015 роки; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки. Зокрема, ці програми передбачають удосконалення управління професійно-технічною освітою, а саме: підвищення ефективності державного і громадського контролю; запровадження моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість професійно-технічної освіти; оновлення нормативно-правової бази шляхом внесення змін до законодавчих актів у сфері професійно-технічної освіти; створення соціальної реклами престижності робітничих професій тощо.

Проте, нинішній стан управління професійно-технічною освітою, темпи, глибина перетворень і розвитку ПТО не задовольняють сучасні потреби суспільства. Існуюча модель управління ПТО не повністю відповідає вимогам демократизації, що передбачають розширення впливу громадської думки на прийняття адекватних управлінських рішень, перерозподіл функцій управління між центральними і місцевими органами виконавчої влади та

органами місцевого самоврядування. Актуальними завданнями залишаються збереження і поширення кращих традицій національної системи ПТО, її гуманізація, культуризація, інформатизація, забезпечення доступності та відкритості.

Загальними недоліками усіх проаналізованих нами концепцій реформування системи освіти, в тому числі і професійно-технічної, є: проблема розвитку ПТО вирішується у відриві від стратегії розвитку і економічної політики держави (незрозуміло, під яку державну стратегію проводиться реформування ПТО); жодна із концепцій не розглядає професійно-технічну освіту як потужний засіб виходу з економічної кризи, розвитку суспільства і економіки; не визначені критерії розвитку ПТО. Вирішення зазначених проблем значною мірою ускладнюється через відсутність загальної стратегії розвитку суспільства і держави.

Контекст заявленого підводить до висновку про необхідність розробки концепції управління розвитком професійно-технічної освіти, котра б найбільш повно враховувала специфіку економічних умов, за яких здійснюється реформування освіти. Цього можна досягти, чітко визначивши концептуальні основи, що синтезують досягнення вітчизняної і зарубіжної теорії й практики управління розвитком ПТО

У дослідженні заявленої теми ми спиралися на результати здійсненого нами аналізу наявних у науці визначень поняття «концепція». З нього випливає, що концепція – це система поглядів, те чи інше розуміння явищ і процесів, певний задум, провідна думка, керівний принцип наукового дослідження. Отже, концептуальний підхід до дослідження проблеми має бути пов'язаним з виокремленням системи часткових ідей, покликаних поетапно вирішувати визначену проблему. Разом з тим, концепція повинна містити інтегративну ідею, що об'єднує всі інші й підпорядковує їх досягненню основної мети. Концепція виступає в якості такого теоретико-методологічного простору, в якому дослідник реалізує висунуті припущення.

Розвиток професійно-технічної освіти (до того ж ми маємо на увазі саме інноваційний розвиток) закономірно потребує позитивних змін у системі управління нею. Отже, звідси випливає необхідність визначення концептуальних основ у вигляді методологічних орієнтирів, які дозволяють здійснити розробку механізмів управління розвитком ПТО в умовах ринкової економіки.

З нашої точки зору, управління розвитком ПТО – це складне, поліаспектне явище, тому для його вивчення **не** може бути «єдино вірного» методологічного підходу як сукупності прийомів й способів пізнання (Бордовская Н. В. Системная методология современных педагогических исследований / Н. В. Бордовская // Педагогика. – 2005. – № 5. – С. 21-29).

Розроблення концептуальних основ управління розвитком ПТО передбачає розгляд об'єкта дослідження як органічної множини взаємодіючих елементів: визначення складу, структури й організації елементів і частин системи, виявлення провідних взаємодій між ними, зовнішніх зв'язків системи, визначення її функцій і ролі серед інших систем тощо.

Виходячи з того, що педагогіка своїм корінням сягає філософії, як своєї основи і вихідного джерела, а також оскільки сутність основних педагогічних понять і термінів можна найбільш змістовно охарактеризувати тільки з урахуванням їх філософського значення, провідними серед методологічних орієнтирів для нас являються положення філософії в її методологічній функції. Компонентом концептуального простору, який дозволяє дослідити проблему управління розвитком ПТО в умовах ринкової економіки, на філософському рівні нами обрані *системний і культурологічний* підходи.

Системний підхід в рамках нашого дослідження – це підхід, що розглядає управління розвитком ПТО як сукупність елементів і зв'язків між ними (людей, структури, задач і технологій), орієнтованих на досягнення поставлених цілей в умовах змінюваного зовнішнього середовища. Системний підхід дозволяє нам досліджувати управління розвитком ПТО як

нежорстку систему, що складається з певної кількості взаємозалежних частин, кожна з яких функціонує у взаємодії з іншими частинами для створення цілого, яке має свої конкретні властивості.

Системний підхід, в основі якого лежить «методологія м'яких систем» (Ю. М. Плотинський), має відношення щодо «живих» систем, які володіють свідомістю. Об'єктом їх методології є процес добудування, доструктурування людиною себе в акті взаємного творення. Особа, досліджуючи навколишній світ, формує ставлення до нього, відкриває себе, знаходить свої інтереси й цілі. Такий підхід дозволяє як самому керуючому, так і на рівні співуправління, діагностувати проблеми і вжити корегуючі дії.

Культурологічний підхід, що реалізує гуманістичну установку в розумінні соціальної функції людини, стосовно дослідження такого явища, як управління розвитком ПТО, здійснюється нами в контексті загальнофілософського розуміння культури. У даний час у філософії визначилися напрями, що розглядають культуру як сукупність матеріальних та духовних цінностей, як специфічний спосіб діяльності, як процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості тощо.

До складу методологічного забезпечення виконуваної нами науково-дослідної роботи поряд з філософськими, входять також на рівні загальнонаукової методології *процесний, ресурсний, діяльнісний* підходи.

Процесний підхід передбачає використання у професійно-технічному навчальному закладі системи процесів разом з їх визначенням і взаємодією, а також управління процесами, спрямоване на отримання бажаного результату. Під процесом у даному випадку розуміється діяльність, що використовує ресурси, і яка керована з метою перетворення входів у виходи. Процесний підхід дозволяє визначати і здійснювати численні взаємопов'язані види діяльності щодо управління розвитком ПТО й ПТНЗ, забезпечувати неперервність управління не тільки на стику окремих процесів у межах їхньої системи, а й у разі їх комбінації та взаємодії.

Важливим ключовим підходом у контексті концептуальних основ управління розвитком ПТО виступає ресурсний підхід, сутність якого полягає у формуванні, розподілі та використанні *внутрішніх ресурсів* тієї чи іншої педагогічної системи. Раціональне використання внутрішніх резервів ПТНЗ є одним з визначальних факторів підвищення його конкурентоздатності. Ресурсні переваги ПТНЗ перед конкурентами набувають стратегічного значення тільки за умови кореляції з ринковими запитами. Отже, ресурси мають забезпечувати очевидні переваги з точки зору споживача. Звідси випливає, що ресурсний підхід дозволяє проводити чітку різницю між внутрішніми ресурсами і можливостями ПТНЗ, з одного боку, й якістю освітніх послуг і користю для споживача – з іншого.

Використання діяльнісного підходу стосовно виконуваної нами роботи являється очевидним, оскільки управління розвитком ПТО здійснюється саме в діяльності, зокрема, – в організаційно-педагогічній. Діяльнісний підхід уможливорює розгляд її як підсистеми діяльності у загальному, соціальному значенні, і одночасно як систему, що містить різні підсистеми, сукупність яких реалізує функцію залучення кожного суб'єкта до участі в управлінні розвитком ПТНЗ і професійно-технічної освіти.

Методологічним орієнтиром на конкретно-науковому рівні дослідження зазначеної проблеми для нас є компетентнісний підхід. Його завдання – конкретизувати використання методологічних підходів більш високих рівнів, внести в них доповнення і розробити систему практичного здійснення управління розвитком ПТО. Компетентнісний підхід передбачає, що людський ресурс, який використовується в управлінні розвитком ПТО, має бути компетентним відносно отриманої освіти, підготовки, навичок та досвіду.

Методологічне забезпечення на технологічному рівні дослідження містить у собі його методику як комплекс взаємодоповнюючих теоретичних і емпіричних методів, підпорядкованих методологічним функціям використовуваних підходів усіх трьох вищестоящих рівнів методології і

покликаних з найбільшою вірогідністю виявити й обґрунтувати механізми управління розвитком ПТО.

Таким чином, методологічні орієнтири дослідження управління розвитком ПТО включають такі ключові методологічні підходи, як *системний і культурологічний* (філософський рівень), *процесний, ресурсний і діяльнісний* (загальнонауковий рівень), *компетентнісний* (конкретно-науковий рівень), комплекс взаємодоповнюючих *теоретичних і емпіричних методів* дослідження (технологічний рівень). Вони представляють собою сукупність елементів, що знаходяться у взаємозв'язках і утворюють певну цілісність.

У процесі виявлення концептуальних основ управління розвитком ПТО ми передбачаємо синтезувати в одну групу *принципи* як наслідки методологічних підходів на філософському, загальнонауковому і конкретно-науковому рівнях (принципи демократизації і гуманізації управління педагогічними системами, системність і цілісність в управлінні, раціональне поєднання централізації і децентралізації, єдність єдиноначальності й колегіальності, об'єктивність і повнота інформації в управлінні тощо).

Особливості вивчення педагогічних систем, зокрема, управління їх розвитком, полягають у тому, що суттєві характеристики залишаються прихованими від прямого спостереження (розвиток, формування, самореалізація, самовдосконалення тощо). Але подібне незриме має стати для дослідника осмисленим, дієвим чинником вивчення. Цього можна досягти завдяки методу *моделювання*. Аналіз робіт відомих педагогів (В. П. Беспалько, В. В. Краєвський та ін.), філософів (Б. В. Бірюков, Є. С. Геллер, В. Штофф та ін.) дозволяє усвідомити, що моделювання передбачає уявне або матеріальне відображення однієї системної реальності в іншій, тобто оригінала в моделі, яка дозволяє вивчати системний зміст оригінала і отримувати про нього важливу інформацію.

Концептуальна модель управлінського забезпечення розвитку ПТО буде розроблятися нами з урахуванням світових і вітчизняних тенденцій

зазначеного розвитку. За допомогою випереджального прогнозування ми отримали такі *структурно-рівневі компоненти* моделі: цільові (цілі, принципи, задачі), змістовні (функції, основні напрями діяльності), операційно-дієві (форми, методи, засоби, умови), оціночно-результативні (критерії й показники), а також їх *системоутворюючі зв'язки*, спрямовані на забезпечення наступності й інтегративності рівнів управління професійно-технічною освітою.

Ми вбачаємо за необхідне використати *модельний експеримент*. Враховуючи предмет нашого дослідження, модельний експеримент буде полягати у включенні в управлінську діяльність керівників ПТНЗ розробленої концептуальної моделі, яка сприятиме досягненню зазначеної мети. Суттєво прийняти до уваги, що результативність моделювання значно зросте, якщо під час побудови моделі й перенесення результатів моделювання на оригінал дослідник використає деяку концепцію, яка спрямована на уточнення ідеї подібності, пов'язаної з процедурою моделювання.

Ми запрошуємо до співробітництва усіх, хто має бажання й інтерес до того чи іншого аспекту заявленої теми. Кінцевий результат буде полягати в обґрунтуванні концепції управління розвитком ПТО, яка б найбільш повно відображала сутність цього явища і найбільш природно синтезувала досягнення вітчизняної і зарубіжної теорії й практики управління; у виявленні передумов, чинників, що детермінують концептуалізацію теорії управління.